

A szegénység dinamikája a válság időszakában Magyarországon

Branyiczki Réka–Gábos András

1. Bevezetés

A kilencvenes évek végének és a kétezres évek első felének stagnáló, enyhén javuló szegénységi trendjeit Magyarországon a nemzetközinel korábban meginduló gazdasági és pénzügyi válság, majd annak lecsengése alaposan felbolygatta. 2007 és 2012/2013 között növekedtek az egyenlőtlenségek, és ezzel párhuzamosan a jövedelmi szegénység¹ is (a Táarki adatai szerint 2007 és 2012 között 12,6 százalékol 17 százalékra, a KSH adatai szerint 2007 és 2013 között 12,3 százalékról 15 százalékra), de különösen erőteljesen növekedett a reáljövedelmek alakulásával szoros kapcsolatban álló súlyos anyagi depriváció² mértéke (Tárki: 2009 és 2012 között: 34 százalékról 37 százalékra; KSH: 2007 és 2013 között: 18 százalékról 28 százalékra). A válság lecsengésével azonban mindkét mérőszám esetében számottevő csökkenést figyelhetünk meg: a KSH adatai szerint előbbi 15 százalékról 13,4 százalékra, utóbbi pedig 28 százalékról 16 százalékra csökkent (KSH, 2017, Szivós–Tóth, 2012). Ugyancsak éreztették hatásukat az erőteljes társadalompolitikai beavatkozások, amelyek részben a politikai váltógazdálkodással, részben a válságkezeléssel függtek össze (Gábos–Tóth, 2017).

A Táarki Háztartás Monitor felvételéből származó – jellegéből fakadóan a beavatkozások közvetlen hatásainak elkülönítésére csak korlátozottan alkalmas – keresztmetszeti adok időbeli vizsgálata azt mutatta, hogy a gazdasági és

¹ A szegénységi küszöb: az adott évben a nemzeti ekvivalens nettó háztartásjövedelem mediánjának 60 százaléka alatt élők aránya a teljes népességben.

² Akkor tekintünk valakit súlyosan anyagi depriváltnak, ha a következő kilenc tétel közül legalább négy esetében depriváltként azonosítható: A háztartás 1. képtelen a nem várt kiadásokat fedezni; 2. nem engedhet meg magának évi egy hét nyaralást az otthonán kívül; 3. nem képes a különféle tartozások törlesztésére; 4. nem engedhet meg magának minden másnap egy hús-, csirke- vagy halételt; 5. nem képes az otthonát megfelelően fűteni. A háztartás anyagi okokból kénytelen lemondani 6. a mosógépről, 7. a színes televízióról, 8. a telefonról, 9. a személyes használatú autóról. Nem súlyosan, de anyagi deprivált valaki, ha ugyanezen kilenc tétel közül legalább három esetében fennáll a depriváltság.

pénzügyi válság időszakában (2009 és 2012 között) tovább erősödtek azok a – rendszerváltást követő időszak nagyobb részében is megfigyelt – tendenciák, amelyek a társadalom szegmentálódására, a szegénységben és kirekesztettségben élők társadalmi-demográfiai profiljának mind élesebbé válására, valamint a szegénység és társadalmi kirekesztettség generációk közötti újratermelődésének felerősödésére utalnak (Gábos és szerzőtársai, 2012). A 2012 és 2014 közötti időszakban a súlyos anyagi deprivációban élők arányának csökkenése mindenekelőtt a viszonylag alacsony szegénységi kockázatú csoportokat érintette (Gábos és szerzőtársai, 2015, 57. o.). Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy a keresztmetszeti adatokon végzett elemzés megállapításait követéses vizsgálatok adatainak használatával ellenőrizzük.

Első lépésként azonban kihasználjuk a longitudinális elemzésnek azt az előnyét is, hogy az idődimenzió figyelembevétele más pontokon is kiegészítheti a keresztmetszeti adatok pillanatfelvételeit. A társadalompolitika számára is lényeges információ például, hogy az ideiglenesen vagy a tartósan szegények vannak-e többségben azok között, akiket egy adott évben szegénynek látunk? Mely társadalmi csoport tagjai lesznek nagyobb eséllyel be-, illetve kilépők? Az Eurostat adatai szerint Magyarországon a 2011-ben jövedelmi szegénységben élő 13,8 százaléknyi népesség 64 százaléka volt tartósan szegény.³ Ez mindkét mutató esetében az EU-átlag körüli értéket jelent. Ugyancsak EU-átlag körüli volt a 2008 és 2012 közötti időszakban a szegénységből kilépők aránya, az előző évben szegények körülbelül 35 százaléka. Eközben a szegénységbe belépők aránya ebben az időszakban átlagosan 5,5 százalék körül, az EU-átlag alatt volt (Vaalavuo, 2015). Korábbi, 2006–2009-es adatok alapján az Európai Bizottság elemzése hazánkat egy olyan országcsoportba sorolta, amelyet magas belépési és alacsony kilépési kockázat, illetve relatíve magas tartós szegénység jellemez (EC, 2013).

Elemzésünkhöz az Eurostat által koordinált jövedelem és életkörülmények vizsgálat (European Union Statistics and Living Conditions, EU-SILC) longitudinális adatbázisát használjuk. Az adatbázis és az általunk alkalmazott módszertan rövid leírását (2. fejezet) követően először a tartós szegénység és tartósan súlyos anyagi depriváció időbeli trendjeit mutatjuk be nemzetközi összehasonlításban (3. fejezet), majd a szegénységbe, illetve súlyos anyagi deprivációba 2009 és 2012 között be-, és a 2011 és 2014 között kilépőket vetjük össze fontosabb társadalmi-demográfiai jellemzők szerint (4. fejezet). Ezt követően többváltozós statisztikai módszerrel elemezzük e társadalmi-gazdasági jellemzők együttjárását a jövedelmi szegénységgel és a súlyos anyagi deprivációval (5. fejezet). A tanulmány összefoglalóval zárul (6. fejezet).

³ Vagyis 2011-ben és a megelőző három évben legalább kettőben szegény volt.

2. Adatok és módszertan – EU-SILC longitudinális adatbázis leírása

Az EU-SILC longitudinális adatbázisát elemezzük. Bár az EU-SILC elsősorban nemzetközileg összehasonlítható keresztmetszeti adatokat szolgáltat, egy úgynevezett rotációs módszerrel négyéves paneladatokat is közlétesz. A módszer lényege, hogy a keresztmetszeti mintát négy, egyenként is reprezentatív almintára bontják, amelyből az elsőt nem követik, a másodikat kettő, a harmadikat három, a negyediket négy éven keresztül felkeresik. Így a keresztmetszethez képest jóval kisebb minta alapján és legfeljebb négyéves időszakra, de képet kapunk az egyéni szintű időbeli változásokról. Az egyének követése azért fontos, hogy a szegénységnek és a társadalmi kirekesztődésnek ne csak az előfordulását, de a dinamikáját, tartósságát is vizsgálni tudjuk, például azt, hogy hogyan változik az egyén jövedelme, munkaerőpiaci helyzete az évek során, kit milyen hosszú ideig sújt a jövedelmi szegénység, az anyagi depriváció stb.

A panelmintát torzíthatja a minta kopása, vagyis az egyének kiesése a mintából évről évre. Ezt az EU-SILC esetében az Eurostat súlyozással korigálja, de ennek ellenére jellemző, hogy a panelmintán számolt éves szegénységi mutatók alacsonyabbak, mint a teljes keresztmetszeti mintából nyert indikátorok. Úgy tűnik tehát, hogy a sérülékenyebbek nagyobb eséllyel kopnak ki a panelmintából (*Vaalavuo*, 2015).

A longitudinális EU-SILC adatbázisának egyik fő célja, hogy kiszámíthatók legyenek a szegénység és társadalmi kirekesztettség tartósságának mérőszámai. Tanulmányunkban a jövedelmi szegénység és a súlyos anyagi depriváció keresztmetszeti és longitudinális mutatóit használjuk. Utóbbiak közül a tartós szegénységi ráta azoknak az arányát mutatja a népességben belül, akik az adott évben és a megelőző háromból legalább két évben a relatív jövedelmi szegénységi küszöb szintje alatt éltek. Azonos módon számítjuk a tartós súlyos anyagi deprivációs rátát. Tehát, a tartós szegénység és anyagi depriváltság indikátora azt mutatja, hogy mekkora azoknak az aránya, akik nemcsak átmenetileg, de hosszabb időszakon keresztül szegények vagy anyagilag depriváltak. A különbség a két csoport – az átmenetileg és tartósan szegények – életkörülményei között jelentős lehet. A tartós szegénység negatív hatásai közt szerepel a rosszabb fizikai és mentális egészség, a gyengébb iskolai teljesítmény, az alacsonyabb jövőbeli jövedelmek stb. (például *Duncan–Brooks–Gunn*, 1997, *Vaalavuo*, 2015).

Elemzésünkhöz a 2013. évi és a 2015. évi EU-SILC longitudinális adatbázisokat vizsgáljuk, amelyeknek jövedelmi referenciaévei a 2009–2012 és a 2011–2014; az előbbi még a válság, az utóbbi már a kilábalás időszaka. Mind

a longitudinális, mind a keresztmetszeti mutatók esetében a négyéves panelmintából indulunk ki, amelyben azok szerepelnek, akik mind a négy egymást követő évben részt vettek a kutatásban. Eredményeinket minden esetben a referenciaévre közöljük: tehát például a 2013-ban felvett adatokat 2012-esként jelenítjük meg. A következő fejezetekben leíró statisztikákat mutatunk be, majd többváltozós elemzést végzünk.

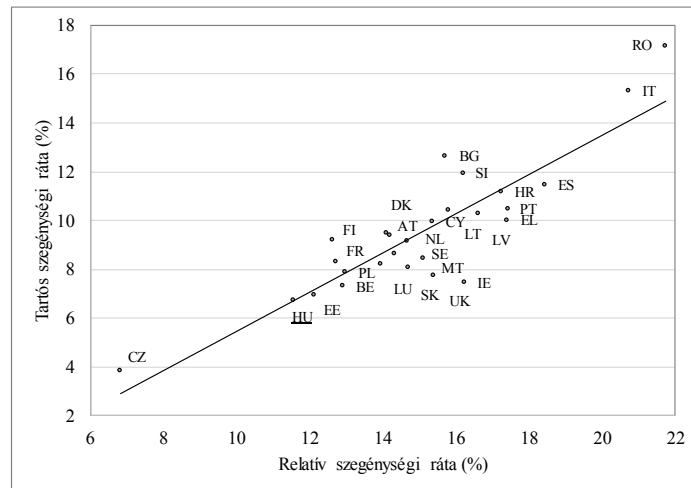
3. Tartós szegénység és tartós anyagi depriváció Magyarországon és az EU-ban

A keresztmetszeti, adott évre vonatkozó relatív jövedelmi szegénység és a megelőző négy évet leíró tartós szegénység között lineáris kapcsolat van (*Jenkins–Van Kerm*, 2012): azokban az EU-országokban, ahol adott évben alacsony/magas a szegénység, ott jellemzően a tartós szegénység is alacsony/magas. Nemzetközi összehasonlításban Magyarországon, ahogyan azt a bevezetésben láttuk, mindkét indikátor értéke alacsony: a szegénység 2012-ben 11,5 százalék, a tartós szegénység 2009–2012 között a népesség 6,7 százalékát sújtotta (*1. ábra*). Európában Csehországban a legkisebbek az értékek (körülbelül 7 és 4 százalék), Romániában pedig a legmagasabbak (körülbelül 22 és 17 százalék).

Szemléletes a *2. ábra*, amely azt mutatja, hogy a 2012-ben szegény népesség hány százaléka volt tartósan (vagyis a megelőző három évből legalább még kettőben) szegény. Hasonló keresztmetszeti adatok mögött gyökeresen eltérő dinamikát láthatunk. Így például, míg a szegénységi ráta 2012-ben Írországban és Bulgáriában is 16 százalék körül volt, addig közülük a tartósan szegények aránya az előbbiben 46 százalék, az utóbbiban 80 százalék volt.

Figyelembe véve, hogy a két országban négy év alatt a személyek hasonló arányban (29 százalék és 28 százalék) kerültek legalább egyszer a szegénységi küszöb alá (lásd *3. ábra*), elmondhatjuk, hogy Írországban a szegénységbe csúszók jóval nagyobb eséllyel léptek ki onnan, míg Bulgáriában a döntő többség tartósan a szegénységi küszöb alatt élt. Szintén magas volt a fluktuáció az Egyesült Királyságban, ahol a népesség körülbelül harmada tapasztalta meg a szegénységet a négy év során, de 2012-ben tartósan szegénynek csak mindössze a népesség 8 százaléka minősült (*3. ábra*).

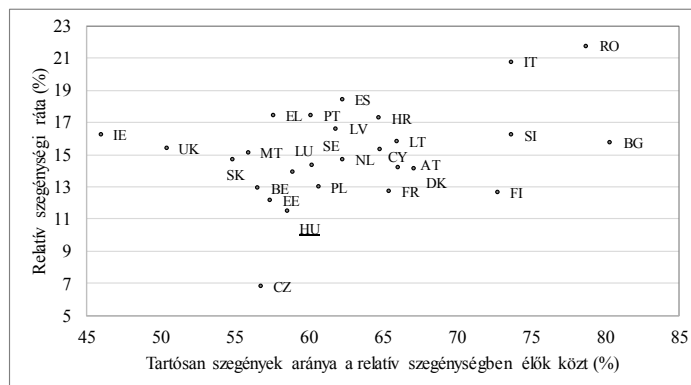
1. ábra. Relatív jövedelmi szegénységi ráta és tartós szegénységi ráta, 2012

Országnevek rövidítései: AT – Ausztria, BE – Belgium, BG – Bulgária, CY – Ciprus, CZ – Csehország, DK – Dánia, EE – Észtország, EL – Görögország, ES – Spanyolország, FI – Finnország, FR – Franciaország, HR – Horvátország, HU – Magyarország, IE – Írország, IT – Olaszország, LV – Lettország, LT – Litvánia, LU – Luxemburg, MT – Málta, NL – Hollandia, PL – Lengyelország, PT – Portugália, RO – Románia, SI – Szlovénia, SK – Szlovákia, SE – Svédország, UK – Egyesült Királyság.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

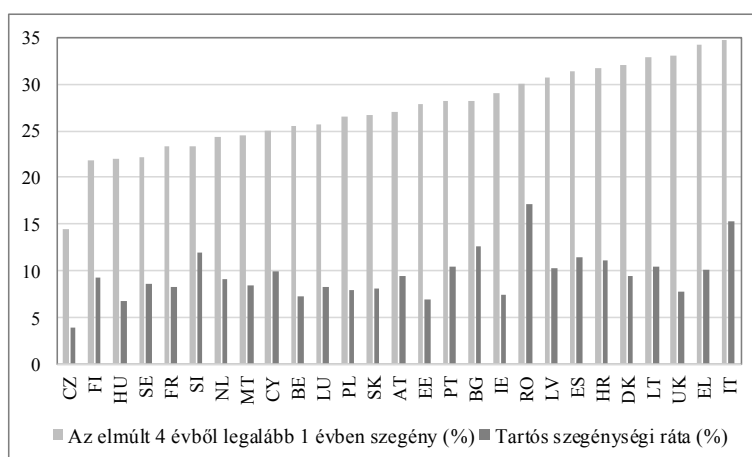
2. ábra. Relatív jövedelmi szegénységi ráta és köztük a tartósan szegények aránya, 2012

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

3. ábra. Tartós szegénységi ráta és az elmúlt négy évből legalább egyszer a szegénységi küszöb alatt élők aránya, 2012

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

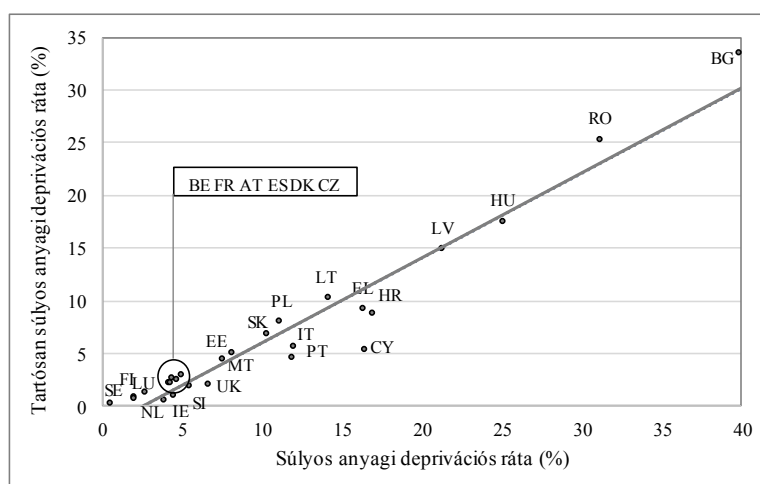
Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

Magyarországon európai viszonylatban alacsony a jövedelmi szegénység: a 2009–2012 között legalább egyszer szegénységi küszöb alá kerülők aránya is csak a népesség kicsivel több, mint ötödét tette ki, amivel „dobogós” az ország, ez az érték csak Finnországban és Csehországban alacsonyabb. A tartósan szegények a 2012-ben szegények közel háromötödét (58 százalék) tették ki, ami szintén relatíve alacsony érték európai összehasonításban.

Magyarország azonban markánsan eltérő képet mutat, ha a relatív és erőforrás-oldali szegénységi indikátor helyett az abszolút és nem monetáris, hanem fogyasztásorientált anyagi deprivációs rátát figyeljük meg (az anyagi deprivációról bővebben lásd *Gábos és szerzőtársai, 2016*). Az anyagi depriváció szorosabb összefüggésben áll az országok gazdasági teljesítményével és átlagos életszínvonalával, például az egy főre vetített GDP-vel, és ennek megfelelően a szórása is jóval nagyobb, mint a szegénységi rátáé. Svédországban 1 százalék alatti, Bulgáriában közel 40 százalék volt a súlyos anyagi deprivációs ráta 2012-ben (4. ábra). 2014-ben, tehát már a válság utáni évben, az intervallum szűkebb volt: a mutató értékei 2 százalék és 33 százalék között alakultak. Magyarországon kifejezetten magas a súlyos anyagi depriváció, 2012-ben 25%,

2014-ben 19 százalék volt,⁴ így a relatív szegénységgel ellentétben anyagi depriváció tekintetében a sereghajtók között vagyunk.

4. ábra. Súlyos anyagi deprivációs ráta és a tartós súlyos anyagi deprivációs ráta, 2012

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

A keresztmetszeti és a tartós jövedelmi szegénység mutatóihoz hasonlóan a 2012-es keresztmetszeti és a tartós (vagyis a megelőző három évből legalább még kettőben) súlyos anyagi depriváció között is lineáris a kapcsolat (4. ábra). Az európai országok többségében a népesség kevesebb mint tizede volt súlyosan anyagiilag deprivált, és kevesebb mint 5 százaléka volt tartósan súlyosan deprivált. Négy országban kiugróan magasak az értékek: Bulgáriában, Romániában, Magyarországon és Lettországon 20 százalék fölötti a súlyos deprivációs, és 15 százalék feletti a tartós súlyos deprivációs ráta.

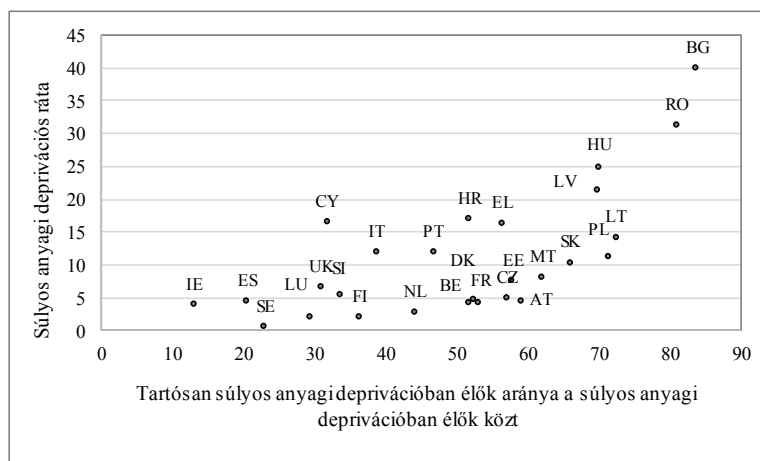
Az uniós tagállamokban 2012-ben a súlyos anyagi deprivációban élők 13–84 százaléka volt tartósan súlyosan anyagiilag deprivált (5. ábra). Akárcsak a jövedelmi szegénység esetében, a minimum- és maximumértékek ismét Írországhoz és Bulgáriához tartoznak. Magyarországon a 2012-ben súlyos anyagi deprivációban élők 70 százaléka volt egyben tartósan deprivált is, a többség

⁴ A Társult Háztartás Monitor adatai szerint az anyagi depriváció még ennél is nagyobb lehetett Magyarországon ebben az időszakban: 2014-ben közel 29 százalék, 2015-ben 22 százalék.

tehát „állandó” tagja a csoportnak. Ezzel szemben a fluktuáció magas Ciprus esetében, ahol bár 15 százalék feletti a súlyos anyagi deprivációban élők aránya, mindössze harmaduk élt tartósan ebben a helyzetben, a többséget a négy év legalább felében nem sújtotta súlyos anyagi depriváció.

A súlyos és a tartósan súlyos anyagi deprivációt 2012 és 2014 között összevetve azt figyelhetjük meg, hogy 2014-ben – alacsonyabb keresztmetszeti depriváció mellett – a tartósan depriváltak aránya magasabb, mint két évvel korábban volt. Ebből arra következtetünk, hogy a válság idején többeket sújtott átmenetileg anyagi depriváció, később, a 2011–2014-es időszakban kisebb a depriváltak aránya, de ritkább az átjárás (kilépés) is, a döntő többség tartósan deprivált.

5. ábra. Súlyos anyagi deprivációs ráta és köztük a tartósan súlyos anyagi deprivációban élők aránya, 2012

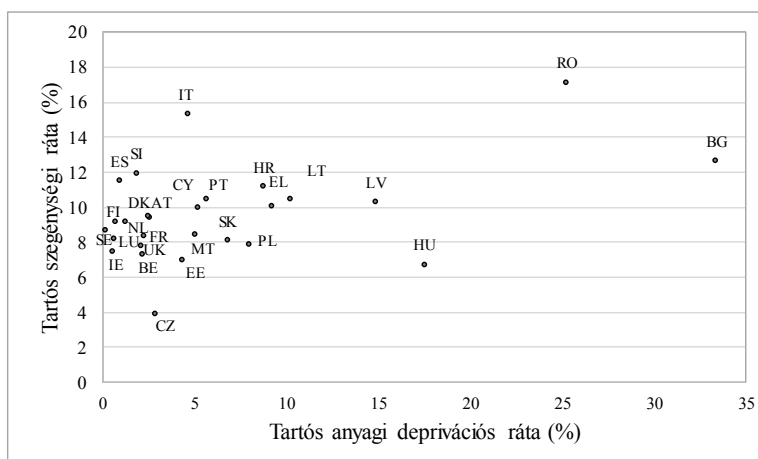

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

A továbbiakban megnézzük, hogy milyen változások történtek a tartós jövedelmi szegénység és a tartós súlyos anyagi depriváció tartósságának kapcsolatában 2012 és 2014 között. Ennek megfelelően, a 6. és 7. ábra a tartós szegénységi és a tartós anyagi deprivációs rátát mutatja 2012-ben és 2014-ben. A két ábrát összevetve azt látjuk, hogy az anyagi depriváció és annak szórása időben csökkent, az országok a vízszintes tengelyen balra csúsztak. Ezzel szemben a szegénységi ráta szórása nőtt: a jövedelmi szegénység több országban emelkedett, néhol csökkent.

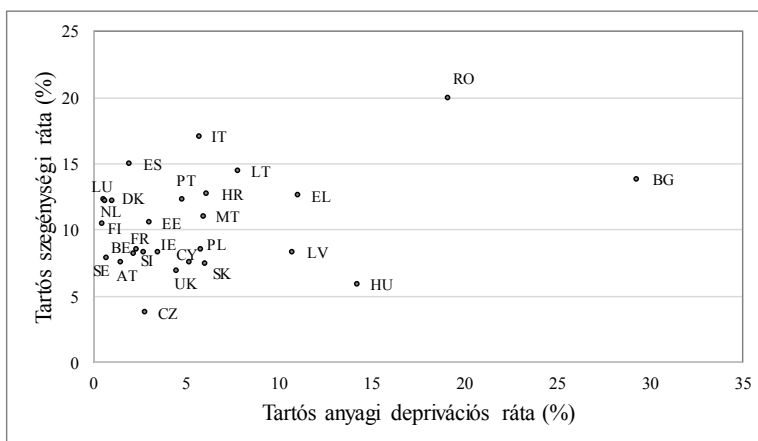
6. ábra. Tartós súlyos anyagi depriváció és tartós szegénység, 2012 (százalék)

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

7. ábra. Tartós súlyos anyagi depriváció és tartós szegénység, 2014 (százalék)

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2015. évi longitudinális mintája alapján.

Míg a válság széles rétegeket sújtott, addig 2014-re a kilábalással együtt a jövedelmi egyenlőtlenségek is növekedtek. Magyarországon javult a helyzet: 17,5 százalékról 14 százalékra csökkent a tartós anyagi depriváció, míg a tartós szegénységi ráta enyhén, 6,7 százalékról 6 százalékra esett vissza. Azt mondhatjuk tehát, hogy a jövedelemeloszlás alján az egyenlőtlenség érdemben nem változott, de az életszínvonal javult.

4. Szegénység, anyagi depriváció és válság – a be- és kilépők társadalmi jellemzők szerinti összetétele

Ebben a fejezetben arra a kérdésre keressük a választ, hogy a válság időszakában szegénnyé, anyagi depriválttá válók mennyiben hasonlítanak azokhoz, akik a válság lecsengésével kiléptek ezekből az állapotokból. Elemzésünkhöz, amelyet ezen a ponton Magyarországra szűkítünk, leválogattuk azokat a személyeket, akik 2009-ben nem voltak szegények, de 2012-ben már igen (belépők), valamint azokat, akik 2011-ben szegények voltak, de 2014-ben már nem (kilépők). Ezt követően megvizsgáltuk ennek a részmintának az összetételét iskolázottság, a lakóhely népsűrűsége és a háztartásban élő gyermekek száma szerint. Külön-külön vizsgáltuk a jövedelmi szegénység és a súlyos anyagi depriváció által érintettek körét.

4.1. A jövedelmi szegénység dinamikája Magyarországon

A 2009 és 2012 között jövedelmi szegénnyé válók és a 2011 és 2014 között kilépők aránya közel azonos. Társadalmi-demográfiai jellemzők (a személy iskolázottsága, munkaerő-piaci státusza, a személy háztartásának gyermekszáma és a háztartás lakóhelye 2012-ben) szerint vizsgálva a legfontosabb következtetés, hogy a válság időszakában (2009 és 2012 között) szegénnyé válók körében többen voltak az általában magasabb szegénységi kockázatú csoportba tartozók, mint a 2011 és 2014 között kilépők között.

Az EU-SILC longitudinális adatbázisa alapján 2009-ben a magyar népesség 12 százaléka, 2012-ben 13 százaléka élt az ekvivalens háztartásjövedelem mediánjának 60 százaléknál alacsonyabb jövedelemből. A népesség négyötöde egyik évben sem, 7 százaléka pedig mindkét évben szegény volt (*1. táblázat*). A szegénységbe be- és abból kilépők aránya a két év összevetésében közel azonos, 6, illetve 5 százalék volt.

1. táblázat. A jövedelmi szegénységben élők dinamikája a 2012. évi teljes népességben, 2009–2012 (fő, százalék)

	2012-ben nem szegény	2012-ben szegény	Összesen	
	százalék		N	százalék
2009-ben nem szegény	81	6	3882	88
2009-ben szegény	5	7	540	12
Összesen	87	13	4422	100

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintáin.

2011 és 2014 között a szegénység összességében 13 százalékról 12 százalékra csökkent (2. táblázat). A népesség helyzetének változása a két évben megfigyelt szegénységi helyzet szerint nagyon hasonló ahhoz, mint amit 2009 és 2012 között figyelhettünk meg: ebben a periódusban a népesség több mint négyötöde egyik időpontban sem volt szegény, 7 százaléka viszont mindkét időpontban az volt. A szegénységbe belépők aránya 5, az abból kilépőké pedig 7 százalék volt.

2. táblázat. A jövedelmi szegénységben élők dinamikája a 2014. évi teljes népességben, 2011–2014 (fő, illetve százalék)

		2014-ben nem szegény	2014-ben szegény	Összesen
2011-ben nem szegény	fő	2836	170	3006
	százalék	82	5	87
2011-ben szegény	fő	234	233	467
	százalék	7	7	13
Összesen	fő	3070	403	3473
	százalék	88	12	100

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2015. évi longitudinális mintáin.

Visszaautalunk arra a 3. fejezetben már tárgyalt jellemzőre, hogy a két (keresztmetszeti és longitudinális) adatbázison végzett becslés nem feltétlenül vezet azonos eredményre, illetve a periódus végpontjainak összevetéséből kimarad a köztes évek dinamikája.

A szegénnyé válók 46 százaléka volt a legfeljebb általános iskolát és 50 százaléka középiskolát végzett, és csupán 4 százalék volt köztük a diplomás (3. táblázat). Ezzel szemben, a kilépők egytizede felsőfokú végzettségű volt, és valamivel több, mint egyharmada a legalacsonyabb végzettségűek közül került ki.

Annak ellenére, hogy – az iskolázottsággal szemben – az egyének gazdasági aktivitási státusa nagyobb változásokat mutathat egy ilyen rövid időszakban is,

érdemes megvizsgálni a jövedelmi szegénységbe be-, és abból kilépők összetételét e jellemző szerint.⁵ A jövedelmi szegénnyé válók kevesebb mint egyharmada volt foglalkoztatott, míg a kilépők körében arányuk elérte az 50 százalékot. Hasonlóképpen, a munkanélküliek tették ki a belépők ötödét, a kilépőknek azonban csak kevesebb mint egytizedét (8 százalék). A belépők fele, a kilépők kétötöde gazdaságilag inaktív volt.

A gyermektelenek lényegesen nagyobb arányban képviseltették magukat a ki- (56 százalék), mint a belépők (35 százalék) között, míg a két- és többgyermekeseknél ennek ellentétét figyelhetjük meg. Az egygyermekesek aránya közel ugyanakkora (16, illetve 18 százalék) volt a szegénnyé válók és a szegénységből kilépők körében.

3. táblázat. A jövedelmi szegénységbe 2009 és 2012 között be-, illetve 2011 és 2014 között kilépők összetétele iskolai végzettség szerint Magyarországon (százalék)

	Belépők (2009–2012)	Kilépők (2011–2014)
<i>Iskolázottság</i>		
Legfeljebb általános	45,7	36,5
Középfokú	50,4	53,3
Felsőfokú	4,0	10,2
Összesen	100,0	100,0
<i>Munkaerőpiaci státus</i>		
Foglalkoztatott	31,7	50,6
Munkanélküli	19,1	8,0
Inaktív	49,3	41,4
Összesen	100,0	100,0
<i>Gyermekszám</i>		
0	34,7	55,8
1	16,4	17,5
2	28,9	15,8
3+	16,6	10,9
Összesen	100,0	100,0
<i>Lakóhely</i>		
Sűrűn lakott	15,0	21,5
Közepesen sűrűn lakott	19,0	15,2
Ritkán lakott	66,0	63,3
Összesen	100,0	100,0

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi és 2015. évi longitudinális mintáin.

⁵ A KSH adatai szerint 2009 és 2012 között a foglalkoztatottsági ráta 48,8százalékról 50,1 százalékra, 2011 és 2014 között pedig 49,1 százalékról 54,1 százalékra nőtt. Ezzel párhuzamosan, a munkanélküliek aránya az első időszakban (2009–2012) 10 százalékról 11százalékra növekedett, a másodikban (2011–2014) pedig 11százalékról 7,7százalékra csökkent.

Végül a lakóhely népsűrűsége⁶ szerint is megvizsgáltuk a be- és kilépők összetételét. A szegénységbe belépők kétharmada ritkán lakott, egyötöde pedig közepesen sűrűn lakott település lakója volt, míg a fővárosiak a jövedelmi szegénnyé válók 15 százalékát tették ki. A kilépők esetében a ritkán, illetve közepesen sűrűn lakott településeken élők aránya valamelyest csökkent, és ezzel együtt a fővárosiak aránya 22 százalékra nőtt.

4.2. Súlyos anyagi depriváció dinamikája Magyarországon

Magyarországon nemcsak a súlyos anyagi deprivációban élők aránya magasabb, mint a jövedelmi szegényeké, de a megfigyelt dinamika is erőteljesebb, nagyobb a ki- és beáramlás mértéke az egyes kategóriák között. A jövedelmi szegénységhez hasonlóan a súlyos anyagi deprivációs helyzetbe belépők között is jellemzően nagyobb arányban vannak jelen az általában magasabb kockázatú csoportok tagjai, de a súlyos anyagi deprivációba be- és kilépők egyaránt jobb társadalmi háttérűek, mint a jövedelmi szegénység esetében.

A jövedelmi szegénységhez hasonlóan, megvizsgáltuk a súlyos anyagi depriváció magyarországi dinamikáját is a válság időszakában. 2009-ben magyar népesség 24 százaléka, 2012-ben pedig 29 százaléka élt súlyos anyagi deprivációban. A népesség kétharmada egyik évben sem volt deprivált, ezzel szemben közel egyötödük (18 százalék) mindkét évben deprivált volt (4. táblázat). A súlyos anyagi deprivációs helyzetbe belépők aránya (11 százalék) közel kétszerese volt a kilépőkének (6 százalék).

4. táblázat. A súlyos anyagi deprivációban élők dinamikája a 2012. évi teljes népességben, 2009–2012 (fő, illetve százalék)

		2012-ben nem deprivált	2012-ben deprivált	Összesen
2009-ben nem deprivált	fő	2 877	503	3 380
	százalék	65	11	76
2009-ben deprivált	fő	257	785	1 042
	százalék	6	18	24
Összesen	fő	3 134	1 288	4 422
	százalék	71	29	100

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2015. évi longitudinális mintáin.

⁶ Az EU-SILC esetében a népsűrűség használható változó a lakóhely jellemzésére, a hazai statisztikai gyakorlatban megszokott településtípus vagy településméret helyett. Magyarország esetében az itt alkalmazott hármaskategorizálás nagyjából a főváros („sűrűn lakott”), városok („közepesen sűrűn lakott”), községek, falvak („ritkán lakott”) felosztásnak feleltethető meg.

A súlyos anyagi deprivációban élők aránya 27 százalékról 20 százalékra csökkent 2011 és 2014 között. A 2009–2012 közötti időszakhoz hasonlóan a népesség mintegy kétharmada egyik évben sem volt deprivált. 14 százalék azok aránya, akik mindkét évben érintettek voltak. A belépők aránya 6 százalék, a kilépőké pedig kétszer ennyi, 13 százalék volt (5. táblázat).

5. táblázat. A súlyos anyagi deprivációban élők dinamikája a 2014. évi teljes népességben, 2011–2014 (fő, illetve százalék)

		2014-ben nem deprivált	2014-ben deprivált	Összesen
2011-ben nem deprivált	fő	2306	212	2518
	százalék	66	6	73
2011-ben deprivált	fő	457	498	955
	százalék	13	14	27
Összesen	fő	2763	710	3473
	százalék	80	20	100

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2015. évi longitudinális mintáin.

A jövedelmi szegénységhez hasonlóan a súlyos anyagi deprivációs helyzetbe belépők között is jellemzően nagyobb arányban vannak jelen az általában magasabb kockázatú csoportok tagjai, mint a kilépők között, azonban néhány fontosabb eltérést is megfigyelhetünk (6. táblázat).

Összefüggésben azzal, hogy a súlyos anyagi deprivációban élők aránya magasabb a népességben, mint a jövedelmi szegényeké, valamint azzal, hogy a jövedelmi szegénységben és a súlyos anyagi deprivációban élőket részben átfordító, részben különböző csoportok alkotják, a magasabb szegénységi kockázatú csoportok aránya kisebb. Így például a legfeljebb általános iskolát végzettek a 2009 és 2012 között súlyos anyagi deprivációs helyzetbe kerültek egyharmadát, a kilépők pedig valamivel több, mint egynegyedét tették ki, miközben a jövedelmi szegénnyé válók esetében 46, illetve 37 százalék volt az arányuk. Hasonlóképpen, a falvakban élők a jövedelmi szegények esetében a be- és kilépők körülbelül kétharmadát, a súlyos anyagi deprivációs helyzetbe kerülők, illetve abból kilépők mintegy felét tették ki.

Hasonlóképpen megfigyelhetjük, hogy a súlyos anyagi deprivációba lépők majd onnan kilépők jobban hasonlítanak egymáshoz, mint a relatív szegénységbe be- és kilépők. Az előbbi esetben az egyes kategóriák arányainak különbségei a be- és kilépők között általában kisebbek, mint a jövedelmi szegénység esetében megfigyeltek. Így például, míg a legalacsonyabban iskolázottak aránya a jövedelmi szegénységbe be- és kilépők között 9 százalékponttal csökkent, addig a súlyos anyagi depriváció esetében csak 6 százalékponttal.

Ugyanezek a különbségek a diplomások esetében 6, illetve 4 százalékpont voltak. Még szembetűnőbb a különbség a gazdasági aktivitás kategóriái és a gyermekszám szerint. Míg a jövedelmi szegénység esetében a foglalkoztatottak arányában közel 20 százalékpontos, a munkanélküliekben pedig több mint 10 százalékpontos a különbség a be- és kilépők között, addig a súlyos anyagi depriváció esetében ez az arány 4, illetve 5 százalék. A nem gyermekkel élők esetében arányában a jövedelmi szegénység esetében megfigyelt 21 százalékpont a súlyos anyagi depriváció vizsgálatakor az 1 százalékpontot sem éri el. Igaz ugyanakkor, hogy az egy- és három- vagy többgyermekesek körében a súlyos anyagi depriváció esetében jelentősebbek az eltérések.

6. táblázat. A súlyos anyagi deprivációba 2009 és 2012 között be-, illetve 2011 és 2014 között kilépők összetétele iskolai végzettség szerint, Magyarországon (százalék)

	Belépők (2009–2012)	Kilépők (2011–2014)
<i>Iskolázottság</i>		
Legfeljebb általános	33,8	27,5
Középfokú	55,9	58,6
Felsőfokú	10,3	14,0
Összesen	100,0	100,0
<i>Munkaerőpiaci státus</i>		
Foglalkoztatott	41,7	45,7
Munkanélküli	12,2	6,9
Inaktív	46,1	47,4
Összesen	100,0	100,0
<i>Gyermekszám</i>		
0	52,3	51,7
1	24,8	18,5
2	14,7	14,1
3+	8,1	15,8
Összesen	100,0	100,0
<i>Lakóhely</i>		
Sűrűn lakott	27,5	24,4
Közepesen sűrűn lakott	15,2	25,1
Ritkán lakott	57,3	50,5
Összesen	100,0	100,0

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi és 2015. évi longitudinális mintáin.

Végül, szembeötlő, hogy a gyermekszám esetében nem érvényes az az állítás, hogy a belépők körében nagyobb az általában magasabb szegénységi kockázatú csoportok súlya, mint a kilépők között – ahogyan azt a jövedelmi szegénység esetében láttuk. Már említettük, hogy míg a jövedelmi szegénység esetében jelentős különbség volt a be- és a kilépők között a gyermeket nem nevelők

arányában, addig a súlyos anyagi depriváció esetében az eltérés már nem figyelhető meg. Sőt, ha a három- és többgyermekeseket vizsgáljuk, akkor látható, hogy a súlyos anyagi depriváció esetében arányuk a kilépők, nem pedig a belépők körében magasabb (16 százalék, a 8 százalékkal szemben).

5. Többváltozós elemzés

A szegénységbe és a súlyos anyagi deprivációba be- és kilépők leírása után a többváltozós elemzés célja, hogy megvizsgáljuk, milyen szerepe van a két időszakban az egyes jellemzőknek akkor, ha a hatásukat együttesen vizsgáljuk. A 2009–2012-es és a 2011–2014-es panelmintákon probit regressziókat becsültünk, ahol a függő változók – vagyis a súlyos anyagi depriváció, illetve a jövedelmi szegénység– dichotómok (0, ha a személy nem szegény/nem deprivált és 1, ha igen).

A független változók az eddig is vizsgált tényezők: iskolázottság, munkaerőpiaci státus, gyermekszám és a lakóhely népsűrűsége (a kategóriákat lásd a 3. és 6. táblázatban). Az eredményeket (átlagos marginális hatásokat közlünk) a 7. táblázat foglalja össze.

A becsült együtthatók szignifikanciaszintje és értékei arra utalnak, hogy a súlyos anyagi deprivációban élők – a jövedelmi szegényekkel összevetve – egy nagyobb és heterogénebb csoport, főként a válság idején, amikor nem csak a jellemzően magas szegénységi kockázatú csoportok tagjai voltak érintettek. A második időszakra nőtt az anyagi deprivációban élők vizsgált jellemzők szerinti homogenitása. Ez erősíti a kiinduló hipotézisünket, amely szerint a válság enyhülésével elsődlegesen az általában magasabb státusú (vagy másként fogalmazva az alsóközép- és középosztályba tartozók), de a pénzügyi és gazdasági krízis során – a reáljövedelmek csökkenése és az eladósodottság miatt – nehéz körülmények közé kerülők helyzete javult.

A magas iskolai végzettség és a munka nyújtja a legerősebb védelmet a szegénység ellen mind a két időszakban, akár súlyos anyagi deprivációról, akár jövedelmi szegénységről van szó. A gyermekek számát tekintve jellemzően csak három vagy több gyermek esetén magasabb a szegénység és a depriváció kockázata. A lakóhely típusa számít, de az együtthatók értéke mindenhol alacsony. Az általános tendenciákon túl ismét kiténik a két szegénységindikátor közötti különbség. Egyfelől a súlyos anyagi deprivációt leíró modellek együtthatói markánsabban térnek el egymástól a két időszakban, főként az iskolai végzettség „ért jóval többet” a kilábalás idején.

7. táblázat. A súlyos anyagi depriváció és a jövedelmi szegénység valószínűsége egyéni szinten, Magyarországon,^a 2009–2012 és 2011–2014

	(1)	(2)	(3)	(4)
	súlyos anyagi depriváció		jövedelmi szegénység	
	2009–2012	2011–2014	2009–2012	2011–2014
<i>Iskolai végzettség (referenciakategória: általános)</i>				
Középfokú	-0,10*** (0,02)	-0,26*** (0,03)	-0,04*** (0,01)	-0,06*** (0,01)
Felsőfokú	-0,16*** (0,02)	-0,31*** (0,03)	-0,07*** (0,01)	-0,08*** (0,01)
<i>Munkaerőpiaci státus (referenciakategória: foglalkoztatott)</i>				
Munkanélküli	0,12*** (0,02)	0,12*** (0,02)	0,10*** (0,01)	0,10*** (0,02)
Inaktív	-0,003 (0,009)	0,002 (0,010)	0,022*** (0,004)	0,007* (0,004)
<i>Lakóhely típusa (referenciakategória: sűrűn lakott)</i>				
Közepesen sűrűn lakott	0,04*** (0,02)	-0,02 (0,01)	0,03*** (0,01)	0,01*** (0,00)
Ritkán lakott	0,03*** (0,01)	-0,04*** (0,01)	0,05*** (0,00)	0,03*** (0,01)
<i>Gyermekszám (referenciakategória: 0)</i>				
1	-0,01 (0,01)	0,01 (0,01)	0,01* (0,01)	0,00 (0,01)
2	-0,01 (0,01)	0,01 (0,02)	0,03*** (0,01)	0,02* (0,01)
3+	0,10*** (0,03)	0,22*** (0,04)	0,14*** (0,02)	0,09*** (0,02)
Életkor kontroll	igen	igen	igen	igen
Megfigyelések száma	15 039	12 102	15 039	12 102

^a Panel probit regresszió, az együtthatók az átlagos marginális hatások becslése.

Megjegyzés: zárójelben a klaszterezett robusztus standard hiba értékei szerepelnek.

*** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi és 2015. évi longitudinális mintáin.

Egy középiskolát végzett a válságos években átlagosan közel 10 százalékkal kisebb eséllyel volt deprivált egy (a többi jellemző szerint azonos) általános iskolát végzetthez képest, a második időszakban a várható különbség 26 százalékra nőtt. A felsőfokú végzettség (az általánoshoz képest) átlagosan 16 százalékkal, illetve 31 százalékkal csökkentette a depriváció valószínűségét. Ugyancsak érdekesség, hogy – bár gyermekszám szerint továbbra is egyértelműen a leghátrányosabb helyzetű csoportnak számítanak – a három- és többgyermekesek szempontjából a változások ellentétes irányúak a két mutatónál: a második időszakra a súlyos anyagi depriváció esetében nőtt, a jövedelmi szegénység esetében azonban csökkent körükben az előfordulás valószínűsége.

6. Összegzés

Korábbi, keresztmetszeti adatokon végzett elemzések szerint 2009 és 2012 között, a gazdasági és pénzügyi válság időszakában erősödött a magyar társadalom szegmentálódása, a szegénységben és kirekesztettségben élők társadalmi-demográfiai profilja élesebbé vált. A 2012 és 2014 közötti időszakban a súlyos anyagi deprivációban élők arányának csökkenése mindenekelőtt a viszonylag alacsony szegénységi kockázatú csoportokat érintette. Tanulmányunkban arra tettünk kísérletet, hogy a megelőző keresztmetszeti adatokon végzett elemzés megállapításait követéses vizsgálatok adatainak használatával ellenőrizzük.

Európai viszonylatban Magyarországon alacsony a keresztmetszeti és a tartós jövedelmi szegénység, viszont a súlyos anyagi deprivációs ráták – mind a keresztmetszeti, mind a tartós – kiugróan magasak. A 2012-ben súlyos anyagi deprivációban élők 70 százaléka volt egyben tartósan deprivált is, 2014-re az arány – a keresztmetszeti depriváció csökkenése mellett – 74 százalékra nőtt.

Magyarországon nemcsak a súlyos anyagi deprivációban élők aránya magasabb, mint a jövedelmi szegényeké, de a megfigyelt dinamika is erőteljesebb, nagyobb a ki- és a beáramlás mértéke az egyes kategóriákban. A jövedelmi szegénységhez hasonlóan, a súlyos anyagi deprivációs helyzetbe belépők között is jellemzően nagyobb arányban vannak jelen az általában magasabb kockázatú csoportok tagjai, de a súlyos anyagi deprivációba be- és kilépők egyaránt jobb társadalmi háttérűek és jobban is hasonlítanak egymáshoz, mint a jövedelmi szegénységbe be- és kilépők.

A többváltozós statisztikai elemzés eredményei igazolni látszanak azt a feltevezésünket, amely szerint a válság enyhülésével elsősorban az általában magasabb státusúak (másképpen az alsóközép- és középosztály) helyzete javult, akik a pénzügyi és gazdasági krízis során csak átmenetileg kerültek nehéz körülmények közé.

IRODALOM

- Duncan, G. J.–Brooks-Gunn, J. (1997): *Consequences of poverty*. Russell Sage Foundation, New York.
- EC (2013): *Social Developments Employment in Europe 2012.*, European Commission, Brüsszel, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=7315>.
- Gábos András–Szivós Péter–Tátrai Annamária (2012): Szegénység és társadalmi kirekesztettség Magyarországon, 2000–2012. Megjelent: Szivós–Tóth (szerk.) (2012) 37–60. o.
- Gábos András–Szivós Péter–Tátrai Annamária. (2015): Jövedelmi szegénység és társadalmi kirekesztettség jellemzői Magyarországon. Megjelent: Szivós Péter–Tóth István György (szerk.): *Jól nézünk ki (... ?!) Háztartások helyzete a válság után. Táarki Monitor Jelentések*, 2014. Táarki, Budapest, 44–71. o. http://old.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf
- Gábos András–Tátrai Annamária–B. Kiss Anna–Szivós Péter (2016): Anyagi depriváció Magyarországon, 2009–2015. Megjelent: Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport*, 2016. Táarki, Budapest, 130–150. o. <http://old.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/07gabos.pdf>.
- Gábos András–Tóth István György (2017): *Recession, Recovery, and Regime Change. Effects on Child Poverty*. Megjelent: Cantillon, B.–Chzhen, Y.–Handa, S.–Nolan, B. (szerk.): *Children of Austerity: Impact of the Great Recession on Child Poverty in Rich Countries*. Oxford University Press. 118–145. o.
- Jenkins, S. P.–Van Kerm, P. (2013): *The relationship between EU indicators of persistent and current poverty*. CASE Working Paper, No. 169. <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper169.pdf>.
- KSH (2017): *Háztartások jövedelme és életszínvonala*, 2016. KSH, Budapest, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv16.pdf>.
- Szivós Péter–Tóth István György (szerk.) (2012): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*. Táarki Monitor Jelentések, 2012. Táarki, Budapest, <http://mek.oszk.hu/13400/13451/13451.pdf>.
- Vaalavuo, M. (2015): *Poverty dynamics in Europe. From what to why*. Working Paper 03/2015. Publications Office of the European Union, Luxembourg, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=113&langId=hu>.